

PRILOZI

NEVENA JEVTIĆ

ISTRAŽIVANJE O SKLONOSTI FILOZOFIJE KA SAMOPREVLADAVANJU

(Slobodan Jauković, *Prevladavanje filozofije umetnošću*, Filozofski fakultet Novi Sad, Biblioteka „Arhe“, Novi Sad 2011)

Prema autoru knjige *Prevladavanje filozofije umetnošću* mogućnosti pred kojima se našla savremena filozofija diktirane su Hajdegerovim projektom. Hajdeger je sudbinu zapadnoevropskog metafizičkog mišljenja, kako je poznato, opisao na dvosmislen način: obraćajući se pesimističnim tonom toj sudbini, čini se kao da objavljuje kraj, zapravo joj suprotstavlja svojevrsni izazov i najavljuje novi početak. „Kada je uvideo da je suština današnje metafizike postav, tj. da je ontološki status bivstvjućeg postavljen i izračunljiv, Hajdeger se vratio „korak nazad“ i ustanovio da metafizika vlada i danas zahvaljujući upravo strukturnom zaboravljanju vlastitog porekla, da je upravo zaborav bivstvovanja obezbedio siguran put napretka metafizike i da se danas ona javlja kao slepa sila-tehnologija koja ugrožava opstanak čoveka i zapadnoevropske civilizacije uopšte“¹. Međutim, ova sudbina metafizike u liku anonimnog *Gestell* - vizija njenog kraja

koja je u potpunosti konkretizovana u planetarnoj tehnici – nosi sa sobom i opis jedine preostale, te time i jedine prave, reakcije metafizike na vlasitu sudbinu. Metafizika, dakle, „kao sklop otvorenosti bivstvjućeg kao takvog, dovela je do takvog statusa bivstvjućeg iz koga se ne može ni „iza“ ni „preko“, što je osnovni gest metafizike, pa se ona mora nužno prevladati“².

Autor ove knjige ide za tim da rasvetli dvosmislenost naloga koji filozofiji ispostavlja naše doba. Ovo doba, pak, na dramatičan način pripada Hajdegeru. Šta više, mi živimo i moramo nužno filozofirati, prema autoru, u „hajdegerovskoj situaciji“³. U prvom poglavlju, koje je naslovljeno sa *Hajdeger i naše doba*, pristupa se analizi stava po kome je današnje doba doba metafizike na vrhuncu, doba u kome vlada kraj i prebovanje metafizike. U poglavlju koja slede, rekonstruišu se nizom detaljnih analiza kompleksne etape Hajdegerovog mišljenja. Ovaj napor autor

1 S. Jauković, *Prevladavanje filozofije umetnošću*, str. 10.

2 Op. cit.

3 Isto, str. 12.

najavljuje sledećim rečima: „U egzegetski-rekonstruktivnom smislu rečeno, Hajdeger počinje da metafizički govori o strukturi metafizike i potrebi njenog prevazilaženja, potom pokušava da ne-metafizički govori o istom, da bi na kraju tražio *logos* da nemetafizički progovori o ne-metafizici⁴⁴. Stoga, drugo poglavlje ima zadatak da priđe tradiciji metafizičkog mišljenja s obzirom na to šta ono sama govori o vlastitom osnovu, odnosno smislu. U okviru čitavog svog opusa, na svim onim poznatim i manje poznatim mestima na kojima govori o ovome, Hajdeger ne ide za tim da zasnuje nekakvu novu metafiziku, već da je pokaže u svetlu u kome je savršeno jasno „šta je to metafizika da je njeno prevladavanje nužno“. Zatim, na osnovu toga, tematizuje i tome pripadajući problem da „ako se pokaže da je to prevladavanje nužno, onda pokazati u kom pravcu se metafizika isto tako nužno mora prevladati“⁴⁵. U ovom poglavlju se kao jedna od centralnih tema obrađuje *ontološka diferencija*, čiji je zaborav, koji je ujedno uvek i zaborav bitka, bilo ono što je omogućilo rođenje metafizike. Ova tema je stalno prisutna u tradiciji metafizike, iako nije bila problematizovana ili temeljno ispitana. Ovaj zaborav, naravno, ne treba misliti kao nekakav nedostatak, već kao nešto što je za metafiziku naprosto konstitutivno. Međutim, ako se hoće *nemetafizičko* ili

postmetafizičko mišljenje, potrebno je prenebregnuti neke tradicionalne zamke, kao što bi to moglo biti samo pitanje metode. Uslovno rečeno, destrukcija se tematizuje kao metod Hajdegerovog mišljenja koji je razumljivo morao predstavljati opoziciju onom trendu, ili još bolje putu na kome se nalazi metafizika. „Destrukcija sama je iz sebe izlučila jedna paralelni misaoni postupak kojim Hajdeger naznačava protivljenje progresivnom hodu utemeljujućeg mišljenja“⁴⁶. Baš zato što je ovde i nemoguće govoriti o metodi u tradicionalnom smislu, destrukcija može imati smisao jednog zastoja, zaustavljanja onog sudbonosnog hoda metafizike napred, te predstavlja svojevrsni, tvrdi autor, *korak nazad* koji omogućuje da se osvetli eventualni otklon prema metafizici. Pre nego što se u narednom poglavlju upusti u ispitivanje mogućnosti jednog nemetafizičkog obraćanja nemetafizici, autor je u poslednjem koraku istakao čudnu intimnu povezanosti postava, odnosno tehnike i umetnosti: „srodna sa suštinom tehnike i temeljno različita od nje, umetnost samo tada može da bude područje suštinskog promišljanja i odlučujuće rasprave ukoliko se ona otvori za onu konstelaciju istine o kojoj pitamo“⁴⁷. Ovo naše doba, kao doba tehnike, nalaže mišljenju da isporuči specifičan povesni zadatak upravo umetnostima da budu te

4 Op.cit.

5 Isto, str. 35.

6 Isto, str. 51.

7 Isto, str. 61.

koje će na odlučujući način promisliti suštinu tehnike.

Središnje poglavlje, *Nemetafizički o nemetafizički*, argumentuje u prilog temeljne teze da se Hajdegerova fundamentalna učenja, poput onog o ontološkoj diferenciji, identitetu bitka i ništa, vremenu i bitku, događaju, moraju nemetafizički čitati u pravcu traganja za nečim što je oduvek bilo dato sa metafizičkim mišljenjem, a što mu stoji nasuprot kao njegova „druga“, nemetafizička, mogućnost. „*Ta druga mogućnost je mogućnost prevladavanja metafizike uopšte*“⁸. Hajdeger je tu drugu mogućnost različito nazivao, poput nemetafizičko, povosno bivstvovno, događajno, suštinsko, izvorno mišljenje, ali ju je zapravo uvek smatrao za stvar mišljenja, odnosno uvek kao mišljenje. Filozofija je, pak, u ovo novo vreme spala na to, da se zarad samoočuvanja iskompromituje, odnosno svede na puki „aparatus kulturnog pogona“. Dejstvo postava se može videti upravo u toj činjenici svedenog statusa filozofije. Njoj je nužno da se u izvesnom smislu povratu i da se „*pripremi kroz pripremnost mišljenje*“ da promišlja sebe samu“⁹. Da je Hajdegeru bilo jasno da je ovakva svojevrсна „pacifikacija filozofije“ po sebi ogromna pretnja za buduće mišljenje uopšte, autor ističe na sledeći način: „Zato mu [mišljenju – prim. aut.] Hajdeger i

dodeljuje jedno vreme za pripremu da skrivanje Bivstvovanja pokuša da dovede do iskustva“¹⁰.

Jasno je da je pomenuta „pacifikacija filozofije“ sudbonosno skopčana sa postavom, odnosno da predstavlja jedno njegovo dejstvo. Filozofija u takvom stanju i sama radi za ozbiljenje onoga što Hajdeger naziva „najvećom opasnošću“. Ona se sastoji u tome da raskrivanje na način postava - raskrivanje se dešava uvek tamo gde se „dešava *aletheia*, istina – najradikalnije onemogućuje bilo kakvu drugu „opasnost“, odnosno mogućnost drugačijeg razumevanja bitka i uopšte iskustva sveta. Odlučujuće je, međutim, to što postav kao suština tehnike onemogućava ono raskrivanje koje bi pripadalo umetničkom: „Otuda smo mi *danas* i svedoci toga da umetnička dela teško da su moguća u današnjem „postavljenom“ društvu koje je takvo da radikalno proteruje svaki poetički način raskrivanja“¹¹. Poput filozofije, umetnost se i sama nalazi u stanju u kojoj je njena borba protiv tehnike niskog dometa – njena pobuna protiv tehnike i sama je izražena tehničkim jezikom¹². U filozofiji, u doba „radikalne napuštenosti i zaborava bitka“¹³, artukiliše se osnovno raspoloženje koje se opisuje kao *plašenje*

10 Op. cit.

11 Isto, str. 58.

12 Isto, str. 27.

13 Isto, str. 94.

8 Isto, str. 77.

9 Isto, str. 101.

(Erschrecken) i *bojazan* (Scheu), odnosno ono raspoloženje koje takođe susrećemo i u umetničkoj proizvodnji. „To znači da iskustvo da se bivstvjuće spravlja kao nešto naručivo i da se omasovljava kao doživljaj, dovodi mišljenje u raspoloženje uplašenosti i bojazni“¹⁴. Ipak, po sebi nije samorazumljivo zašto bi, budući da su umetnosti tehnika izvorno isto, baš umetnost polagala pravo da bude uzvišenija u odnosu na tehniku. Insistiranje na umetnosti ovde nije naprosto iz sentimentalnih razloga. Za Hajdegera je umetnost povesna, što znači da ona čuva povesne likove istine, te se u krajnjoj instanci analize pokazuje da je način raskrivanja koji njoj pripada – kao *povesno-oblikujuć* – „bilo jedno začetnije i izvornije raskrivanje nego izazivajuće-prisiljavajuće raskrivanje“¹⁵ koje pripada tehni.

Budući da je naš svet posve hajdegerovski, autor u narednom poglavlju – *Isprpljujući trougao: Hajdeger – Hegel-Marks* – produbljuje u tematskom smislu Hajdegerova određenja „našeg doba“. Ključno pitanje ovde je ko su glavni Hajdegerovi filozofski sagovornici? Legitimnost ovakve postavke počiva u tome što postoji veliki broj veoma važnih misaonih niti koje vezuju ova tri grandiozna filozofska projekta. U krajnjoj liniji, sva trojica „označavaju isti motiv mišljenja, motiv koji se markira kriza sveta

(...) imaju svest o vlastitoj misiji dajući formu vlastitoj „post“-situaciji“¹⁶. Stoga je ove kompleksne odnose moguće analizirati jedino preciznim raščlanjivanjem i grupisanjem tema u određene probleme. Kada je u pitanju Hajdegerov dijalog sa Hegelom, centralni su problemi poput onog povesti filozofije, odnosa bivstvovanja i ništa, nastajanja, filozofije beskonačnog i mišljenja konačnog, opraštanje od tehničkog uma. Ova rekonstrukcija će učiniti razumljivim zašto je Hajdegeru bio nužan radikalni otklon od Hegelove filozofije, odnosno njegovo isticanje potrebe da se pođe drugim putem mišljenja koji je sama Hegelova filozofija dovela u pitanje, pa čak onemogućavala. Taj novi put će se pokazati onda kada postane jasno da je sami um, koji je tradicionalno unutar filozofije slavljn, zapravo najveći protivnik mišljenju. „Ovo Hajdeger kaže ne da bi upozorio na viševjekovnu torturu uma, nego da bi u skladu s vlastitim projektom, nabacio da prevladati um znači prevladati filozofiju – dakle Hegela – a da je Hegel principijelno neprevladiv ako se filozofije kritikuje s filozofske pozicije: potrebna je neka druga pozicija, a Hajdeger je naziva *mišljenje*“¹⁷.

Marks je takođe veoma važan mislioc za jasno pokazivanje onih mehanizama kojima se metafizika njom samom dovršava. Njemu je autor posvetio poglavlje

14 Isto, str. 95.

15 Isto, str. 60.

16 Isto, str. 111.

17 Isto, str. 153.

sa naslovom *Hajdegerova pacifikacija Marksovog projekta*. Ako je teorijski vrhunac metafizike bio Hegel, onda su Marks i Niče oni autori koji su potpuno zaoštrili ovu tendenciju i radikalizovali probijanje iz obruča metafizike. Hajdegerov odnos prema Marksu je, dakle „dekonstruktivan“ i ide za tim da pokaže do koje je mere Marks naravno ostao u metafizici, ali koja su to mesta kod njega na kojima je očigledno da je upravo on prozreo „fenomenologiju njenog dovršenja“. Međutim, rekonstrukcija ovog dijaloga zahteva poseban trud, zbog toga što se u hermeneutičkom smislu ima posla sa retkim prilikama u kojima se Hajdeger eksplicitno bavi Marksom. Problemi koji čine okosnicu rekonstrukcije Hajdegerove kritike Marksa, a na koje će autor posebno obratiti pažnju, su uvid u metafizičku suštinu Marksovog humanizma, odnos koncepata otuđenja i bezavičajnosti, Hajdegerovo čitanje čuvene Marksove jedanaeste teze o Fojerbahu. Konačno autor artikuliše njoj nasuprot „Hajdegerovu dvanaestu tezu“.

Centralna teza u zaključnom poglavlju *Od filozofije ka umetnosti*, što je svakako noseća teza ove knjige i bila je tematizovana od samog početka, ta je da filozofija prepušta smisao sveta umetnosti. Umetnost predstavlja najmerodavniji način dešavanja istine, ona utemeljuje svet u doba u kome se metafizika raščinja. Onaj pripremni put koji bi filozofija trebalo da prođe pokazao

joj jasno savremenu konstelaciju. Danas su uloge u najmanju ruku zamenjene: danas „filozofija prikazuje bivstvovanje, a umetnost je njegov smisao“¹⁸. Dalje jedino može da ide umetnost - iako je sa stanovišta filozofije kao takve sasvim neizvesno kuda to vodi - jer jedino ona može da otvori neku drugu mogućnost i novi začetak mišljenja.